

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
Година X Ц Е Т И Њ Е Књига XIII, св. 1—2, 1957

О социјалистичкој демократији

I

1. У политичкој теорији и на западу и у земљама које граде социјализам постоји покушај да се да више или мање обухватна дефиниција социјалистичке демократије. Неке од њих су савним уопштене и додирују само један вид социјалистичке демократије. Ту долазе такве дефиниције које истичу да је социјалистичка демократија облик социјалистичке државе или да је она облик диктатуре пролетаријата, или да је она облик „више фазе“ у развоју социјалистичке државе или диктатуре пролетаријата. У исту категорију долазе и схватања која истичу да је социјалистичка демократија поредак који је инспирисан социјалистичком теоријом или марксистичком науком, као и тврдње да је социјалистичка демократија систем у коме се врше крупне економске реформе и цела политика је усредсређена на подизање благостања ширих маса. Ово последње схватање услед свог економског призива заступали су не само неки писци који нису наклоњени социјализму, него и они који га иначе бране, па чак се и служе марксистичком методом у објашњавању политичких појава.

Уствари данас само најзаосталији писци и покрети негирају могућност демократије изван њених класичних политичких облика и економске основе у приватној својини на средствима за производњу и индивидуалистичком економском либерализму. Та схватања либерала из XIX века су превазиђена историским догађајима и чињеницама. Али још увек постоји схватање социјалистичке демократије које полази од теорије о тзв. два типа или две врсте демократије. У социјализму, сматра се, може постојати демократија, али је то друкчија па и битно друкчија демократија. Најраспрострањенија су она гледишта која класичну и западну демократију дефинишу као политичку демократију, а социјалистичку као економску демократију.

Овим последњим теоријама припада позната дефиниција коју је недавно формулисао енглески филозоф Бертран Расл. Његова дефиниција је једноставна и недвосмислена. Она гласи:

Западна или политичка демократија је владавина већине, а социјалистичка демократија је владавина у интересу већине.

Раслова дефиниција само обнавља схватања о социјалистичкој демократији као искључиво економској демократији. Сигурно је да нема социјалистичке демократије без економске демократије. Тачније без друштва у коме се постепено уклањају сукоби и разлике између класа, па и између грађана нарочито у области уживања материјалног богатства заједнице. Али економска демократија није ни суштина социјалистичке демократије нити се још мање ова два појма изједначавају. Њихово изједначавање је нетачно, опасно и двосмислено.

Оно је нетачно, јер економска демократија није политичка организација друштва, а социјалистичка демократија је политичка организација друштва која се гради на социјалистичким основама, изражених првенствено у подруштвљењу средстава за производњу и тиме у измењеној улози у положају произвођача у производњи, расподјели и у друштву уопште.

Економска демократија је у свом првом, уобичајеном и конвенционалном значењу израз за постојање одређених односа у друштвено-економској структури. Она хоће да каже да у одређеној друштвено-економској структури економске и друштвене разлике међу класама и групама нису толико велике да разбијају друштво у два потпуно одвојена, крајње неједнака и антагонистичка табора. Сигурно је да су такви односи неопходни за сваки облик демократије. Према томе, нема сталније и развијеније демократије без одређене економске демократије. То посебно важи и за социјалистичку демократију, али и за западну и буржоаску демократију истина у мањој и објективно одређеној мери (постојања антагонистичког класног друштва).

У сваком случају смисао употребе речи економска демократија у овом погледу своди се на примену једног уобичајеног политичког принципа ради карактеристике извесних друштвено-економских односа или одређене економске политике и политике уопште. При томе не постоји апсолутна условљеност између демократске политичке организације и одређених „демократских економских односа“ или „демократске економске политике“. У одређеним историским условима, посебно у капиталистичком друштву, релативно мања инстанца у класним односима и демократска економска политика не доводе и не морају довести до политичке демократије, до демократизма у политичкој организацији.

Појам економска демократија има још два прецизна значења. Она се истина тичу политичке структуре, али не означавају неку посебну политичку структуру, неки посебни облик демократије. Ту се ради о извесној условној демократизацији политичке структуре, која може али не мора бити демократска или бар развијеније демократска. У првом значењу економска демократија се употребљава да означи процес проширења класичних

политичких претставничких тела увођењем разних савета или парламената који претресају социјална и економска питања и изражавају одређене интересе економских, професионалних и сличних група и организација. Ту се ради о уношењу политичког претстављања друштвених и економских снага и интереса у састав националног парламента или претставничких тела уопште.

У другом смислу израз економска демократија се употребљава да укаже на почетак или постојање извесних облика учествовања радничке класе у управљању привредним организацијама. Ако ово учешће произвођача мења или знатно ограничава политички монопол сопственика средстава за производњу у управљању привредном организацијом, сматра се да постоји одређена демократизација организације привреде. Ова демократизација се тиче економског живота и економске организације и отуд се она назива економском демократијом.

Као што се види, социјалистичка демократија се не сме дефинисати економском демократијом нити су то једнаки појмови.

Опасност и двосмисленост изједначавања социјалистичке и економске демократије лежи у томе што се тиме потцењује политичка организација социјалистичког друштва и што се, у крајњој линији, оспорава и демократизам те политичке организације. Изједначавањем економске и социјалистичке демократије запоставља се политичка улога маса, њихово одлучујуће место у управљању друштвом и решавању јавних послова. Исто тако двосмисленост овог изједначавања доводи до мишљења и тврђења да у социјализму не постоји и не може постојати демократија у њеном основном политичком значењу: демократија као владавина већине, односно владавина грађана од самих грађана.

2. Социјалистичка демократија је политичка организација друштва тзв. прелазног периода, тј. друштва у коме се у једном дужем процесу изграђују основи и основни друштвени односи социјализма. То друштво је прелазно, јер се историски налази између претходног друштвеног система, капитализма, и социјализма, као новог друштвеног система. Оно је прелазно и у том смислу што се у њему, у зависности од материјалне, социјалне и политичке развијености земље, дуже или брже развија социјалистички систем у сталном превазилажењу појединих етапа изградње социјалистичког друштва које су у крајњој линији детерминисане нивоом развитка материјалних производних снага као и унутрашњим друштвеним и политичким односима, ступњем културног и духовног развитка заједнице и појединаца, као и општом међународном констелацијом.

У овом друштву прелазног периода нису ликвидиране друштвене класе али се оне ликвидирају уз све јачу и стварнију улогу и место радничке класе као историског, тј. заинтересованог и нужног носиоца социјалистичке реорганизације друштва, социјалистичких односа и социјалистичког програма. Без овакве улоге

радничке класе друштво прелазног периода не може да напредује и да се изграђује као све више социјалистичко. Међутим суштина социјализма као прелазног периода лежи у стварању таквих материјалних и друштвених односа у којима радничка класа као таква остварује своју улогу не само за себе већ и за цело друштво. Она је носилац друштвеног кретања и носилац свог сопственог остваривања. Њено остваривање је у њеној владавини и у постепеном ишчезавању радничке класе као такве претварањем друштва у такву социјалистичку и друштвену заједницу у којој се радник и грађанин изједначавају. Дијалектичка законитост социјализма огледа се у остваривању улоге и владе радничке класе кроз постепено одумирање и нестајање радничке класе као класе. Само на овој основи може се оцењивати смисао и значај диктатуре пролетаријата.

Диктатура пролетаријата означава само једну страну политичке и друштвене улоге радничке класе у процесу изградње социјалистичког друштва. Радничка класа се неизбежно организује као држава и помоћу државе обезбеђује како своју улогу тако и даљи развитак социјалистичког друштва. Али диктатура није метод управљања нити форма њене владавине. Диктатура пролетаријата означава да пролетаријат мора бити све више слободан од притиска и утицаја ранијих класа који противстављају своје антисоцијалистичке системе и тенденције и да се мора све више и самосталније конституисати у „државу“.

Међутим, суштина овог претварања радничке класе у државу претставља, као што је истакао Маркс у „Манифесту комунистичке партије“, успостављање демократије. Та демократија је нужна, јер радничка класа по замисли Маркса чини, или неизбежно са развитаком друштва претставља најмање већину становништва. Према томе, већ са те чисто спољне и формалне стране диктатура пролетаријата претставља демократију и тражи демократију, јер је уобичајено гледиште да се „диктатура већине“ означава као демократија.

С друге стране, једна класа као таква не може вршити диктатуру над друштвом, јер класа је једна социолошка а не политичка категорија и ниједна класа није потпуно завршена и у свему јединствена политичка група. Класе су у процесу, расту, мењају се, опадају или се шире и у том процесу има низ унутрашњих противречности између појединих група и више или мање свесних или развијених појединаца исте класе. Проблем промена рашћења, ширења, противречности и одумирања јесте општа појава у радничкој класи.

Према томе, диктатура као облик државне организације и метод владања није ствар класе већ ствар мањих група, више или мање везаних за једну класу, ствар политичких организација. Оне могу вршити диктатуру у интересу и уз ширу или ужу подршку класе.

Из свега тога јасно произилази да диктатура пролетаријата не значи и не може значити облик организације друштва које гради социјализам, облик и метод владавине радничке класе. У суштини диктатура радничке класе, као успостављање радничке класе у „државу“, је у очигледној противречности са сваким методом владања помоћу диктатуре у социјалистичком друштву. Радничка класа се не може успоставити као носилац функције владања, не може се конституисати као сопствена политичка организација у условима диктатуре, јер диктатура значи концентрацију власти и чврсте границе механизма управљања. Власт радничке класе неизбежно тражи стално проширење граница управљања и носилаца управљања. Она је по својој унутрашњој суштини и облику управљања неизбежно демократија.

Према томе, и по форми и по садржини диктатура пролетаријата јесте и мора бити све више и све стварнија демократија. Без демократије, и то социјалистичке демократије, диктатура пролетаријата не само да нема основних политичких услова да се оствари него се неизбежно своди на диктатуру према пролетаријату и целом друштву.

Ово је смисао појма диктатуре пролетаријата и он неизбежно произилази из оцене овог појма с гледишта суштине социјализма и улоге радничке класе, као и из опште теорије научног социјализма о држави а посебно о социјалистичкој држави. Историско искуство држава које граде социјализам само потврђује овакво схватање и значење диктатуре пролетаријата. Отуд се с правом политичка теорија и пракса социјалистичке државности усредсређује око проблема и организације социјалистичке демократије.

Иако је пракса социјалистичких држава била релативно далеко и испред њих, Маркс, Енгелс и Лењин су били свесни реалне опасности да се диктатура пролетаријата, као социјалистичка демократија, не извргне у диктатуру над пролетаријатом и тиме у диктатуру над целим друштвом. У томе је смисао њиховог указивања на опасности од бирократије и на другу битну страну социјалистичке државности. Ту страну чини учење о деетатизацији или о „одумирању државе“ у процесу изградње социјалистичког друштва.

Маркс је истицао у „Критици Готског програма“ да је једна од битних карактеристика социјалистичке државе да она мора постепено губити своје функције и својства државности, тј. владавине појединих класа над друштвом путем издвајања друштвене силе као монопола владавине класа и група према друштву и човеку. Сагласно томе Маркс је критиковао термин „народна држава“ тврдећи да су то у крајњој линији противречни појмови јер држава претставља у већем или мањем степену отуђење друштвене силе од самог друштва и тиме не може бити у пуном смислу народна.

Учење о радикалном мењању социјалистичке државе, или о одумирању државе, није само резултат свести о опасности која социјализму прети од сопствене бирократије односно од владајућег слоја који у име радничке класе, а на основи државно привредног монопола, тежи да загосподари друштвом. Процес деетатизације и одумирања државности је објективан, јер нужно произилази из суштине социјализма, положаја и улоге радничке класе у њему и из суштине политичке организације која одговара социјализму и улози радничке класе. Деетатизација је само спољни израз ових објективних процеса, тј. процеса претварања политичке организације социјализма у владавину радничке класе и тиме у владавину произвођача и грађана од њих самих.

Ова страна социјалистичке државности је уједно један од битних елемената социјалистичке демократије и потврда нужности демократског облика диктатуре пролетаријата, тј. политичке организације у социјализму.

Из свега тог јасно произилази да социјалистичка држава није, као што је тврдио Стаљин, „нови, виши и савршени тип државе“, који треба само да се усавршава као држава, тј. да проширује и јача своје функције да би државна организација обухватила цело друштво и завладала њиме. Овакво схватање претставља само обнову Хегелове и раније теорије о апсолутној и апсолутистичкој држави. Оно одузима диктатури пролетаријата њену демократску суштину и тиме историску оправданост. Оно неизбежно претставља оправдање претварања социјалистичке државе у политичку диктатуру тираније над друштвом и радничком класом.

Одумирање државности је битна карактеристика социјалистичке државе и услов за њену нужну демократску форму. Процес деетатизације уствари је процес демократизације а деетатизација и демократизација су битни елементи државе прелазног периода од капитализма у социјализам. Учење о одумирању државности није израз мржње према држави и анархичног схватања о социјалистичкој држави. То је израз нужности самог бића социјализма и његове политичке организације.

3. Не постоје две различите и скоро супротне и одвојене категорије демократије, као што су мислили и данас још мисле и неки озбиљни политички филозофи. Деоба историје демократије на чисто политичку и на социјалну или економску, на тзв. западну и источну, класичну и марксистичку, јесте вештачка деоба која има порекло у идеолошком ставу писаца или у уопштавању друштвене и политичке праксе појединих држава које су проишле из социјалистичке револуције. Логично говорећи, социјална или „источна“ демократија не би ни била демократија, већ нека „држава благостања“, или „држава у интересу маса“. Уствари, демократија почиње са општим правом гласа, политичком еманципацијом грађана и принципима који технички и политички, ако не и стварно, омогућују да се механизам власти формира и

функционише на бази гласања већине односно претставника већине. С друге стране, нема политичке демократије која није и минимално економска демократија, јер огромне разлике међу друштвеним класама и групама, у погледу на средства за живот и репродукцију, чине уставни механизам демократије крајње формалним и илузорним. Исто тако економска демократија мора истовремено бити и нужно политичка, јер без основних политичких слобода и права човека нема никакве демократије а још мање трајније економске демократије.

Сваки политички механизам демократије је не само економски и друштвено условљен већ и добива своју садржину и своје границе према општим друштвеним односима, нарочито класним односима и односима људи према средствима за производњу и расподели производа рада. Отуд, под условима политичке еманципације друштва, сваком друштвеном систему одговара сопствени облик владавине и тиме и демократије. Један политички систем, један историски облик демократије, створен и могућ на тлу капитализма и буржоаског друштва, не може се аутоматски пренети и пресадити на друштвено уређење које се развија на основи социјалистичке привреде и социјалистичких друштвених односа. Социјалистичком друштву одговара сопствени механизам демократије који ниче и развија се на тлу социјализма.

Из тог произилази да социјалистичка демократија мора имати релативно нове и својствене принципе и установе демократије. То није нека потпуно нова и потпуно квалитативно друкчија демократија од оне коју познаје буржоаско друштво. У социјалистичкој демократији не само да постоје него се морају развијати и јачати основне премисе демократске владавине које познаје сваки облик демократије, па и тзв. политичка демократија капиталистичког друштва. Али то нису принципи и институције само тог облика демократије већ сваког облика демократије, демократије као политичког система. Ако у извесном конкретном историском облику социјалистичке демократије постоје поједина ограничења или недовољна примена појединих принципа на којима се заснива политичка или буржоаска демократија, то не произилази ни из природе социјализма ни социјалистичке демократије. То само може бити резултат одређене и прелазне историске нужности, условљене низом историских фактора, као што су економска неразвијеност, културна заосталост, унутрашња национална и слична сложеност друштва које гради социјализам. С друге стране, та и таква социјалистичка демократија не може постојати ако истовремено не обезбеђује и развија друге установе и принципе демократије и не постиже материјалним развитком и утицајем свести људи да се што пре отклоне они објективни и други услови који су довели до ових ограничења демократизма.

Из овог произилази принцип, да је демократија неопходна у социјализму и за социјализам. Социјализам се развија само кроз демократију и у сталном и све стварнијем демократизирању не само политичког механизма већ и основних друштвених односа. Капитализам познаје разне политичке системе, укључујући и демократију, која одговара нарочито извесним фазама његовог развитка. У социјализму демократија је нужност. Она је друштвено-економски и политички детерминисана у друштву које гради социјализам.

4. Да би се могле дати основне карактеристике социјалистичке демократије потребно је утврдити њене друштвено-економске основе. Уопште речено, те основе чини социјалистичко друштво. Теорија научног социјализма и историско искуство изградње социјалистичких земаља стичу следеће битне карактеристике социјалистичког друштва:

- а) друштвена својина на средствима за производњу;
- б) самоуправљање произвођача подруштвљеним средствима за производњу уз њихово непосредно учешће у расподели производа друштвеног рада;
- в) производња за потребе људи;
- г) расподела према норми „сваком према његовом раду“;
- д) постепено ликвидирање класних противречности и класа и експлоатације човека од стране човека;
- ђ) постипање материјалне заинтересованости и права радних људи као основних носилаца свих друштвених делатности и тиме проширење улоге и демократских права слободног произвођача и човека.

На овим друштвено-економским основама неизбежно израста и одговара им демократска политичка организација. Битне карактеристике те политичке организације јесу:

- а) радни народ има одлучујућу улогу у утврђивању политике и управљању друштвеним пословима;
- б) одлучујућа улога радног народа обезбеђена је не само претставничким системом владавином већине, него и облицима непосредног управљања од стране грађана;
- в) радни народ обезбеђује функционисање државног механизма и других облика управљања преко својих политичких организација, уживајући не само демократска лична, политичка и друштвена економска права већ и организујући слободно политички и друштвени живот преко својих удружења;
- г) прихваћене одлуке и политика у основи одговарају интересима и тежњама радних људи у правцу сталног подизања улова за њихов бољи материјални живот и свесније и слободније издржавање њихове личности;
- д) опште одлуке и политика остварују се и непосредно од стране органа и организација у којима учествује радни народ или под непосредном контролом грађана.

Према томе, социјалистичка демократија је систем државног и друштвеног управљања радног народа од стране радног народа и у његовом општем и појединачном интересу.

То је само суштина и општа дефиниција социјалистичке демократије.

Облици, односно установе, начин и средства остваривања овог система демократске владавине нити се могу прописати нити ће бити истоветни у свим земљама које организују политичку организацију на социјалистичким основама. Као што су путеви кретања друштва од капитализма у социјализам различити, тако су још више различити облици у којима се организује и даље ће се организовати социјалистичка демократија. То су истакли сви далековиди социјалистички мислиоци и то произилази из саме суштине државе и политике. Облици политичких организација условљени су низом посебних фактора који чине особености развитка сваког народа и тиме и њихове политичке организације у социјализму. Различитост тих облика чини богатство политичке историје човечанства. Отсуство тог богатства засада ограничава и потпуније дефиниције социјалистичке демократије. Али је при томе извесно да има нешто основно и заједничко у тим облицима. То основно и заједничко произилази из истоветности основних друштвено-економских односа и из политичке суштине и функције владавине радничке класе и политичке организације у социјализму.

II

1. Савезни Уставни закон у чл. 1 садржи следећу одредбу: „Федеративна Народна Република Југославија је социјалистичка демократска савезна држава суверених и равноправних народа“. Републички закони исто тако дефинишу народну републику као социјалистичку демократску државу радног народа (чл. 1 ових уставних закона).

То је први пут у историји уставног права да се једна државна организација квалификује као социјалистичка демократија. Устави држава који истичу изградњу или постојање социјалистичкога друштва нису до данас стављали демократску квалификацију државне организације. Устав СССР-а утврђује социјалистичку државу. Устави источноевропских земаља дефинишу државну организацију као „народно-демократску“ државу. Устав НР Кине не прихвата термин народне демократије и дефинише савремену Кину као народну републику. Наш савезни Устав од 1946 год. исто тако је истицао да је Југославија народна република, мада на један посредан начин.

У светским уставима није непознато давање квалификација и основних карактеристика државе и политичке организације за које се поједини уставни доноси. Стари уставни су најчешће дефинисали државу преко облика владавине: као монархију и

републику. Крајем XIX века и у почетку XX века посебно се истицало за поједине монархије да су уставне. Термин уставна монархија или уставна држава има политички значај, а не само потврду чињенице да та држава има устав. Уствари појам уставна монархија се односи на облик политичког уређења и утврђује чињеницу ограничености права монарха уставним принципима и већим или мањим политичким слободама које гарантује Устав. Са победом парламентаризма овај облик организације власти унешен је као једна од битних квалификација државе. Најзад, знатан број устава, и то не само буржоаских земаља (случај данашње Источне Немачке) истичу демократију и демократски карактер државе.

Поред овог значаја с гледишта историје развитка уставности, дефинисање Југославије као социјалистичке демократије има још два посебна значаја.

Овом одредбом Уставни закон је истакао разлику између политичког и само друштвеног уређења Југославије које је потврђивао Устав од 1946 и новог данашњег политичког и друштвеног уређења које правно изражава Уставни закон. Поред политичко-програмотског значаја ове дефиниције, она је унета из разлога да би се отклонила сумња у погледу облика политичке организације с обзиром на чињеницу да Уставни закон не мења назив Југославије, тј. њено службено име. У том имену не постоји квалификација да је Југославија социјалистичка и демократска држава. Уношењем дефиниције у чл. 1 Уставни закон је политичку квалификацију Југославије с правом унео у уставне одредбе а не у име државе.

На другом месту значај уставног термина социјалистичка демократија је политичко-идејни и политичко-правни. У време кад је Уставни закон донет владала је и у теорији и у пракси земаља које граде социјализам једна униформна и у крајњој линији догматска концепција о социјалистичкој држави. Социјалистичка држава се схватала и имала бити као политичка организација једног истог не само типа него и облика. Тај тип и облик углавном је требало да се налази у друштвено-политичком и уставном систему СССР-а. Допуштена је само једна градација која је више имала хијерархијски смисао него смисао потврде постојања различитих облика социјалистичке државности. Та градација се налазила у терминима: совјетска држава и народна демократија. Ова градација није никад добила своје теориско објашњење, али су њене политичке последице биле у пракси очигледне. Прва је претстављала слику којој су имале што више да се приближе друге државе (народне демократије).

Истицање једног новог облика социјалистичке државности, а нарочито спајања социјализма и демократије, претстављало је у то време, а тај значај траје и данас, велики допринос ослобођењу теорије и праксе социјализма од догматизма и прописаних шема и значајни утицај на идеолошке и политичке промене ме-

ђународног радничког покрета и на само витализирање социјализма.

Политичко-правни значај одредбе југословенског Устава о социјалистичкој демократији произилази најпре из чињенице што се једна нова политичка квалификација уноси у Устав као основни закон земље. Ова дефиниција је захтевала уставноправну обраду основних поставки и принципа социјалистичке демократије на основи више или мање систематског уопштавања стварних промена, принципа и институција у југословенској пракси. С политичког становишта ова формулација је означавала правац кретања југословенске државе и политике, као и потстицај и одговарајућу гаранцију за југословенски радни народ и све грађане да то кретање све више треба да буде остварено као самоорганизовање и самоуправљање маса, грађана. Правна вредност ове формулације лежи у томе што она даје основ за остваривање и развијање правних односа у складу са утврђеним начелима социјалистичке демократије.

Најзад, потребно је истаћи да је термин „социјалистичка демократска држава“ употребљен у оном смислу у коме „држава“ изражава не само организацију власти већ целокупну политичку организацију. Социјалистичка демократија је уствари суштина политичког система који обухвата не само структуру власти већ и све друге сфере политичке организације земље.

2. Уставни закон изражава основне принципе друштвеног и политичког уређења и тиме одређује основне карактеристике социјалистичке демократије. Међутим за приказ и објашњење социјалистичке демократије нису довољни само ти принципи. Од доношења Устава они су разрађени и употпуњени низом законодавних аката. Пракса је критеријум вредности и домашаја принципа и у њој људи покрећу и остварују институције и акције које су инспирисане тим принципима. Отуд је ова пракса од битног значаја за сваку и нашу политичку организацију. Најзад, постоји низ политичких облика и активности који нису предмет правног регулисања а који чине покретну снагу и компоненту политичког уређења.

Према томе, полазећи од свих ових извора и података могу се истаћи битне карактеристике једног политичког уређења.

Југословенска социјалистичка демократија није социјалистичка демократија уопште, нити образац или завршени облик ове политичке организације. Она претставља један конкретан историски облик политичке организације, која је прожета принципима које политичка теорија назива социјалистичко демократским, и која обухвата систем власти и друге облике управљања радног народа на тлу друштва које изграђује социјализам.

Према томе југословенска социјалистичка демократија претставља један облик социјалистичке демократије. Али истовремено она садржи у себи све оне опште карактеристике соција-

листичке демократије као општег историског облика демократије и политичког уређења друштва прелазног периода од капитализма у социјализам.

С обзиром на све то, утврђивање битних карактеристика југословенске демократије истовремено служи за оцену како и у којој мери су у овом политичком уређењу остварење опште карактеристике социјалистичке демократије и шта евентуално оно доноси својствено, друкчије, заосталије или напредније од других облика социјалистичке демократије у свету.

Упрошћено речено, основна питања сваког политичког уређења јесу: својина на средствима за производњу, карактер и структура власти и положај и улога људске личности. То исто важи и за социјалистичку демократију уопште, па тиме и за југословенску социјалистичку демократију.

Одговарајући на ова основна питања југословенски Устав најпре утврђује друштвено економску основу политичке организације. Ту основу чини друштвена својина на средствима за производњу и самоуправљање произвођача у привредним организацијама. Друштвено-економска основа не чини карактеристику политичког система као таквог, али политичко уређење Југославије израста на тој основи, одговара јој, утиче на њу и према томе из ње црпе основне снаге и принципе и истовремено утичући, као организована политичка снага, на учвршћење, развизитак, успоравање или јачање основних односа у производњи и у целој друштвено-економској структури. Међутим, самоуправљање произвођача је истовремено облик и фактор друштвене својине и део политичке надградње друштва. Оно претставља облик битног управљања у социјалистичком друштву: управљања средствима за производњу и у одговарајућој мери и расподелом друштвеног дохотка.

Принцип који претставља уствари политичку основу и најважнију карактеристику социјалистичке демократије у Југославији тиче се власти и положаја и улоге грађана. Суштина политике и према томе сваког политичког уређења лежи у економској и друштвеној условљености, *противречности између власти и човека, принуде и слободе*. Либерална буржоаска демократија изражава ову противречност формалним уставним разграничењем сфере државе и сфере индивидуалне слободе. Грађанин је слободан да чини што држава није преузела или што није забрањено. У пракси ова противречност није одражавала, као што су истичали либерални филозофи, стални и вечити „сукоб власти“ и појединаца. На основи приватне својине на средствима за производњу која је припала мањини, та мањина је преко власти и позитивног права одређивала степен слободе и права осталих појединаца, који су услед саме поделе на сопственике средстава за производњу и оне који су од њих отуђене већ били фактички у неравноправном и слабијем положају и према мањини и према

власти. Све више апсолутна и апсолутистичка држава, заснивајући се на државнокапиталистичкој својини, решавања је противречност између власти и појединаца укључењем, и то принудним укључењем, појединаца и њихове „слободе“ под контролу владајућих а под изговором укључења у државу.

Суштина социјалистичке демократије састоји су у настојању да обезбеди квалитативно друкчија решења ове противречности. Још увек постојећа противречност власти и људске слободе решава се демократизацијом и деетатизацијом власти и истицањем све шире и реалније скале индивидуалних људских слобода и права.

Сагласно томе политичка организација Југославије заснива се на *суверенитету радног народа* који, обухватајући већину, чије језгро чини радничка класа, све више треба да се приближи заједници слободних произвођача и грађана.

Сувереност радног народа изражена је у данашњем политичком уређењу Југославије преко разних облика и принципа управљања и преко система демократских права колектива и грађана. Сувереност уједињује политичку и економску сувереност а механизам остварења овог принципа састоји се из организације власти и механизма друштвеног самоуправљања. Ради остваривања и гаранције друштвене својине на средствима за производњу и самоуправљања радног народа основну организацију самоуправљања претстављају комуне као основне друштвене економске ћелије социјалистичког друштва.

Према томе, социјалистичку демократију у Југославији карактеришу следећи основни принципи:

- а) самоуправљање радног народа;
- б) комунална самоуправа или самоуправљање у општини и срезу;

в) друштвено самоуправљање које обухвата, поред самоуправљања произвођача, самоуправљање радног народа у низу самосталних друштвених институција које врше важне јавне функције, посебно у области просвете, културе, науке, народног здравља, социјалног старања, становања и сл.

3. Сувереност радног народа неизбежно обухвата и непосредне облике изражавања и остваривања заједничких, политичких, економских, културних, стручних и других интереса радних људи и грађана. То доводи до демократизације политичке организације друштва и до посебне улоге политичких партија. Сагласно томе социјалистичку демократију у Југославији карактеришу и:

- а) место и улога слободног удруживања грађана;
- б) место и улога политичких организација радног народа.

Демократизација овог система управљања и политичког процеса уопште истиче и посебну важност и улогу једног другог по-

себног фактора изражавања интереса и личности радног народа и грађана. То је јавно мњење.

Особеност југословенског политичког система претставља федерализам.

С обзиром да се социјалистичка демократија организује и остварује као систем управљања на основу принципа неотуђивог суверенитета радног народа, ради реализације тог принципа у условима сталних противречности између власти и слободе, општих и појединачних интереса, за политичко уређење Југославије од основног значаја су индивидуалне слободе грађана. Отуд је систем права и дужности грађана посебно важна карактеристика југословенске социјалистичке демократије.

Југословенска политичка организација као механизам власти и управљања неизбежно се заснива и на претставничкој основи. Та претставничка основа и проистиче из сувереног права грађана на избор и контролу претставничких органа и тела. Сагласно томе изборни систем претставља једну од важних карактеристика социјалистичке демократије у целини.

Као организован, самоуправан и децентрализован механизам власти и управљања, уз систем демократских права грађана, социјалистичка демократија је уставна и правна организација у политичком и правном смислу те речи. Све то чини да су уставност и законитост битни принципи организације социјалистичке демократије у Југославији.

Социјализам, као систем који тражи и обезбеђује развијене материјалне производне снаге и технику, неизбежно ствара из себе снаге економске и социјалне интеграције друштвеног организма. На овој основи се нужно развија, и мора се свесно обезбедити, основно јединство и самог политичког уређења. „Децентрализација и централизам“ претстављају само две стране једног јединственог процеса демократизације и друштвеног и државног обједињавања. Отуд је једна од битних карактеристика југословенске социјалистичке демократије и сам механизам који изражава и обезбеђује ово основно јединство друштвеног и политичког система земље.

Скуп ових основних принципа и њихово институционализирање и правно изражавање и обезбеђење, претставља облик који социјалистичка демократија има данас у југословенском праву и тежи да оствари у пракси.

4. Социјалистичка демократија је нужно, по самој својој природи, систем који се стално развија. Пре свега, социјалистичка демократија (и социјализам уопште) није творевина и резултат неких идеја и жеља. Она је неизбежно стање које је проишло из остварења оних претпоставки које су оличене у победи социјалистичких друштвених снага и слободног човека код нас над приватним капитализмом и државно-капиталистичким бирократизмом. При томе не треба изгубити из вида да социјали-

стичка демократија није ни *идила* ни *утопија* већ политичка организација друштва на прелазу из капитализма у социјализам, друштва које гради темеље и успоставља односе којима се ликвидира приватна својина и државно-капиталистичка својина на средствима за производњу, опасност од превласти бирократије, експлоатације човека човеком и други односи неравноправности и принуде. Она се у нашој земљи развија из старог друштва на основи, још увек знатних привредних и других заосталости и уз тешке друштвене и идејне, материјалне и моралне напоре и борбе, а у границама које су дате постигнутим ступњем развитка новог друштва, а нарочито ступњем развитка производних снага земље. Наша социјалистичка демократија постепено јача уколико се развијају и учвршћују економске снаге и друштвени односи социјализма.

Према томе, развитак социјалистичке демократије у Југославији није завршен, нити може бити завршен, јер претставља перманентни процес све потпунијег стварања материјалних и политичких услова да се ослободе све оне снаге и односи који помажу да се створи социјалистичка друштвена заједница. Ослобођење ових снага и остваривање њихових историских захтева није у Југославији унето споља, нити претставља примену неке апстрактне доктрине и привлачне утопије.

Социјалистичка демократија у Југославији, према томе, није, као што је говорио Маркс и за сам комунизам, „стање које треба да се успостави, ни идеал према коме треба да се стварност преудеси“.¹⁾ Социјалистичка демократија је у садашњем свом облику истовремено резултат развитка друштвених односа и снага које је ослободила социјалистичка револуција и облик у коме су укинуте унутрашње слабости претходне фазе, нарочито оне које су биле изражене у облицима и тенденцијама државно-капиталистичких односа и бирократског система владе.

Социјалистичка демократија у Југославији је шира и пунија демократија од ранијих облика демократије, али је она још увек *ограничена демократија*. Као политички систем који је правно прописан друштву, она је признање да у друштву још нема пуне и стварне демократије. Као посебан облик државе, она је и принудна снага. Као таква, она може да се развија у више праваца, више или мање демократских. Она се може развијати ако се принудна снага одвоји од друштва, од радних маса, и у супротном, недемократском правцу. Отуд у социјалистичкој демократији постоје и морају постојати снаге и методи чувања и сталног развитка социјалистичког демократизма. Карактеристика социјалистичке демократије у Југославији састоји се и у уставном осигурању тих снага и тих метода. Те снаге и методи налазе се у уставном гарантовању друштвених основа и демократског меха-

¹⁾ К. Marks, Oeuvres philosophiques, I.VI. Paris, 1947 стр. 125.

низма власти радног народа; они се састоје у слободама и правима човека; они постоје у новој политичкој организацији која се све више подудара са само-организацијом радног народа и њој тежи.

При томе, треба додати, да иако социјалистичка демократија произилази из основних материјалних, класних и политичких односа и снага, она не може ни постојати ни развијати се аутоматски, силом неког „економског детерминизма“. Социјалистичка демократија постоји уколико кроз постојеће форме и кроз још савршеније форме демократије омогући да се што више подигну и организују снаге и воље што већег броја људи за стваралачку социјалистичку активност. У тим људима мора бити развијено осећање људске величине и пресудне улоге човека за социјализам. Отуд је у социјалистичкој демократији нужно постојање и деловање свесних и организованих група; отуд је у социјалистичкој демократији нужно постојање слободних људи и поштовање права и слободе човека, свесног свог места у стварању све виших облика социјалистичке демократије и све слободнијег, богатијег и срећнијег социјалистичког друштва.

Др. Јован Ђорђевић